

Josep Romeu als anys quaranta (col. Jordi Romeu)

LA RECUPERACIÓ DEL TEATRE MEDIEVAL. L'OBRA PIONERA DE JOSEP ROMEU I FIGUERAS¹

FRANCESC MASSIP

Avui presentem l'únic llibre inèdit que restava del prolífic investigador i poeta Josep Romeu i Figueras. Ve a ser la culminació d'un llarg procés del qual després us faré cinc cèntims, però, de fet, és el resultat d'una llarga relació d'estimulant amiatat que es va originar fa més de trenta anys, als volts de 1984.

Jo no vaig tenir la fortuna de ser deixeble de l'enyorat Josep Romeu. Vull dir que no vaig seguir els seus cursos de literatura catalana o de teatre medieval que la Universitat Autònoma de Barcelona va tenir l'honor d'acollir. Abocat a la realització d'una tesi sobre el teatre medieval català i europeu, i en particular del drama assumpcionista (la Festa d'Elx en el context dramàtic tardomedieval), vaig tenir accés a un estudi fonamental sobre el tema, llavors encara inèdit, i al seu autor, Josep Romeu i Figueras, el qual em va rebre amablement al seu pis del carrer París, com recordarà molt bé l'estimada Núria Font, i de seguida em va fornir orientacions precises i precioses per continuar les meves investigacions. D'ençà d'aleshores, vaig freqüentar la casa del Dr. Romeu, més endavant ja al passeig de Sant Joan, ja que ell em va obrir generosament les portes

dels seus coneixements i de la seva amiatat. El seu estudi o la seva sala d'estar van ser per a mi l'aula que no havia conegut. Com deia el satíric grec del segle II Lluçia de Samòsata: «*Tot depèn dels mestres que has tingut. Però atenció, sovint els mestres no te'ls tries, són ells qui et trien*». I és així que Romeu va esdevenir també per a mi un mestre, fora de l'aula, car va ser ell qui, sense vinculació acadèmica oficial, va decidir acompanyar-me en l'aspre camí de la investigació, on cal picar molta pedra per extreure'n alguns fruits, de vegades ben minsos. L'ambient domèstic de les trobades, però, no va fer minvar gens ni mica la seva paradigmàtica i rigorosa exigència científica i la immensa prodigalitat amb què va obsequiar els seus deixebles, amb els quals va mantenir, fins l'últim moment, un espurnejant intercanvi intel·lectual. *Rara avis* en el món humanístic i universitari, sovint envescat en personalismes excloents i estèrils.

I és que Josep Romeu va ser un dels últims humanistes de pedra picada, un home d'un encomiable energia intel·lectual, i alhora d'un discerniment fet de reconeixement i de saviesa. Ell era molt conscient que el destí de l'investigador sovint es dilueix sepultat pels avenços que, a partir de les seves recerques, fan els que venen al darrere. I aquest és el principi bàsic de la transmissió del saber: construir un llegat amb el convenciment que, de forma indefectible, serà superat pels que vindran després: alguns vogant amb similar esportivitat cap als objectius dreturers marcats pel mestre; altres decididament a la contra enfilant-se a les

1. Text de la presentació feta a la Biblioteca d'Igualada el 20 d'abril i a l'Ateneu Barcelonès el 27 d'abril de 2017. El llibre de Josep Romeu porta el títol de *Teatre medieval en escena. Representacions de teatre medieval i renaixentista (1961-1969)* (ed. Francesc Massip, fotografies de Pau Barceló) i ha estat editat enguany pel departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

espatlles del gegant per llavors, des del capdamunt, bescantar-lo... Són els que jo anomeno els *wise guys* de torn (altrament dits «setciències»).

Justament de la gegantina personalitat intel·lectual i artística de Josep Romeu, em sembla que l'aspecte que més satisfaccions li va proporcionar va ser el teatre medieval, àmbit que ningú no coneixia millor que ell.

EL TEATRE MEDIEVAL

Si, en les nostres latituds, el teatre medieval no passava de ser, almenys fins als anys 60, un extravagant objecte d'estudi, incert i trencallós com una mòmia en mal estat, Josep Romeu i Figueras va ser el seu revivificador, no pas amb sessions úniques i privades, ans amb una projecció espectacular que va permetre descobrir al gran públic les enormes possibilitats escèniques i emotives d'aquella dramaturgia tan ignorada. Una dramaturgia que s'inscriu en una veta teatral secularment marginada i soterrada que ha perviscut en l'àmbit extraoficial i que mai no ha tingut res a veure amb la frivolitat del producte cultural rendible, sinó que s'ha vinculat amb les pulsions festives de les cerimònies dramàtiques més ancestrals de la cultura occidental.

Josep Romeu i Figueras va ser un dels més conspicus representants de la millor escola filològica nostrada, aquella que troba en Manuel Milà i Fontanals l'impulsor, i en els Rubió, pare i fill, Antoni i Jordi, les més sòlides cadenes de transmissió. Els trets que defineixen més bé la personalitat de Romeu són una tasca científica rigorosa, una vigoria intel·lectual infatigable, una singular capacitat de suggeriment i estímulo i la virtut d'infondre optimisme i ganes de treballar, tot plegat des de la discreció i la tenacitat.

L'amplitud d'interessos i la diversitat de la dedicació de Romeu abasten tots els períodes de la literatura en els seus dos vessants, popular i culte, i la seua extensíssima recerca ha produït un

dels corpus més impressionants en la investigació catalana i hispànica del segle XX en els camps més diversos de la cultura.

Ja fa gairebé seixanta anys que Romeu inaugurava el curs 1957-58 de l'Institut del Teatre de Barcelona amb una lliçó en què reivindicava la «gran dramaturgia» catalana medieval que, malgrat el destacat interès per la seva antiguitat, riquesa i evolució, estava «pràcticament ignorada». Aquella «urgència d'una valoració» —com va subtítular la seva intervenció— donava el tret de sortida d'una tasca de recerca sistemàtica, meticulosa i plena d'incentius a l'entorn d'aquell període fascinant de la nostra història espectacular.

Els seus estudis serien capdavanters arreu de la península ibèrica, i crucials per al coneixement de l'enorme interès de l'activitat dramàtica catalana durant l'època medieval. A més a més, no van trigar a aparèixer les seves modèliques edicions de la majoria dels textos conservats: tres volums de *Teatre Hagiogràfic* i dos de *Teatre profà*, tots ells a la Col·lecció Els Nostres Clàssics, que encetava així l'edició de textos teatrals. Altrament havia publicat la *Representació de la Mort* mallorquina en una revista científica o el *Davallament de la Creu d'Ulldecona* que anys a venir seria la base de la Passió que avui en dia es representa amb text de Jaume Vidal Alcover. A més coneixia bé el Ms. 1139 de la Biblioteca de Catalunya, cèlebre recull de «consuetes» (representacions) tardomedievales i modernes, i l'arxiu Romeu de la Biblioteca d'Igualada conserva les seves transcripcions de les peces de la Passió i del Nadal.

En desvetllar i analitzar les potencialitats del nostre teatre antic, Romeu s'inscrivía de ple en la reivindicació que es feia arreu d'Europa d'aquella teatralitat medieval que, pels seus components i línies d'acció escassament aristotèliques, havien començat a interessar també als creadors escènics de les Avantguardes Històriques. En aquest sentit, Romeu va sentir la mateixa fascinació que els estudiosos europeus van experimentar pels valors plàstics i l'eficàcia espectacular d'aquella drama-

túrgia, que es fonamentava en l'impacte visual i auditiu més que no pas en l'elaboració literària. Recordem que a la Rússia tsarista, el dramaturg, historiador i teòric del teatre Nikolai Nikolaevic Evreinov (1879-1953), sota els auspicis del baró Driesen, va fundar, a Sant Petersburg, el *Théâtre d'Autrefois* que va iniciar la seva activitat amb un cicle de teatre medieval francès (1907-1908). També Gustave Cohen (1879-1958), durant el seu mestratge a la Sorbona (1922-1948), va compaginar les seves investigacions amb diverses campanyes de representacions medievals amb el grup dels Théophiliens fundat el 1933 amb els seus estudiants, captivats per la riquesa de l'escenotècnia que es desprenia de les traces documentals i de les peces conservades, generalment amb unes detallades i sucoses acotacions. El 4 d'abril de 1936 van visitar Barcelona amb tres peces del seu repertori: dues obres de Rutebeuf, *Le Miracle de Théophile* (antecedent medieval del Faust) i *Le dit de l'Herberie* (monòleg espirejant que retrata les falòrnies d'un xarlatà venedor d'ungüents) i *Le Jeu de Robin et Marion*, peça musical d'Adam de la Halle, que es van representar al Teatre Studium del carrer de Bailèn.

Jo no sé si el jove Romeu va veure aquestes representacions, ni si formava part del grup d'estudiants del TUC (Teatre Universitari de Catalunya) que acomboïà els visitants parisencs; però hi ha documentació a les carpetes de l'arxiu Romeu d'Igualada que evidencien que el nostre estudiós va presenciar a París alguna d'aquestes representacions matineres del teatre medieval revisitat i que, després de l'èxit del primer cicle (*Teatre Romànic*), hi va haver cartes creuades i moviments diplomàtics d'altres instàncies per aconseguir una gira per diverses ciutats franceses (des de Perpinyà a París) que finalment no es va concretar.

Un dels grans encerts de Josep Romeu a l'hora d'enfrontar-se al nostre teatre antic va ser desvincular-lo del clixé de pobresa i escassetat a què era sotmès per la inèrcia dominant de les

investigacions del teatre espanyol, els estudiosos del qual, a manca d'un teatre medieval castellà anterior al segle XV, fingien que no existia drama medieval ibèric.

Romeu situava, doncs, el nostre espectacle medieval en el context dramàtic europeu, amb el qual s'homologa ja des de la primitiva teatralitat litúrgica. Per tant, aquests estudis i edicions iniciades per Romeu contribuirien decisivament en la difusió del nostre drama medieval, entroncant, a més, amb les línies mestres de la recerca europea. En aquest sentit és de destacar l'esforç de Romeu per tractar aspectes tradicionalment allunyats de la filologia com els components escènics de l'espectacle, de manera que aclimata així en la investigació nostrada els estudis peoners de Froning, Chambers, Cohen, Young o Shoemaker.

ELS CICLES DE TEATRE MEDIEVAL

D'aquesta manera, tot i que els seus primers treballs són estrictament filològics, Josep Romeu, quan escomet la tasca d'edició dels textos dramàtics antics de l'àmbit català, s'adona, en l'estudi dels mateixos manuscrits, que, ultra l'anàlisi literària, el teatre medieval obria un amplí camp de recerca que anava més enllà de la filologia i que empentejava a fressar altres parcel·les del coneixement. Els resultats no es farien esperar: després de les impecables edicions arribarien unes escenificacions exquisides, que es van desenvolupar al llarg de nou Cicles de Teatre Medieval entre 1961 i 1969, nascuts arran de la magna Exposició Universal d'Art Romànic, promoguda pel Consell d'Europa i presentada a Barcelona el 1961 (tot i les maniobres de Franco per desviar-la a Santiago). En l'operació es rescatava de la indigència un espai de passat egregi, que la desídia dels temps havia convertit en magatzem d'andròmines: el Saló del Tinell o sala de cerimònies de l'antic Palau Reial Major dels comtes-reis catalans, tot plegat coincidint amb les festes de la Mercè. Muntatges que constitueixen

1000

Josep Romeu i Figueras

l'objecte de la publicació que avui presentem, i de la qual voldria ara explicar la gestació.

L'any 2000, Romeu em va fer a mans el mecanoscrit d'un llibre seu inèdit amb la comesa que l'Institut del Teatre, d'on llavors jo era professor, es fes càrrec de l'edició, que havia de ser profusament il·lustrada. Pocs anys abans, aquella institució d'ensenyament teatral, juntament amb Curial, havien publicat tots els estudis de Romeu sobre el nostre teatre medieval i postmedieval en tres volums sota el títol *Teatre català antic*, una obra fonamental on trobem reunida i perfectament expressada la cabdal importància de l'espectacle medieval als Països Catalans en totes les seves manifestacions. Vaig dur la proposta al responsable de publicacions del moment, que la va entretenir, i va anar passant pels successius directors d'Activitats Culturals de l'entitat. Només l'enyorat Jaume Melendres va posar fil a l'agulla, però el seu inesperat traspàs el 2009 va tornar a deixar orfe el llibre, que va ser desestimat definitivament quan ho vaig tornar a plantejar fa poc més d'un any als nous responsables, ara una Comissió de Publicacions que, em van dir, tenia altres urgències. Així va ser quan el bon amic i entusiasta promotor de la cultura popular catalana, Lluís Puig,² va decidir assumir aquesta magnífica edició com a tret de sortida de

2. Avui conseller de Cultura.

la celebració de l'Any Romeu en el seu centenari. El resultat és francament immillorable, i vull agrair particularment la dedicació de Cristina Farran i la maquetació i composició que, en un alt grau d'excel·lència, han dut a terme Lluís Prat, Txema Carmona i Vicenç Petit. Era l'únic llibre inèdit del Dr. Romeu i la seva edició ha comptat amb un il·lustrador d'excepció: Pau Barceló, el fotògraf per excel·lència del teatre català d'aquells anys.

Volia dir, a més, que aquests muntatges no només restituïen, després de segles, la materialitat escènica d'aquells textos, ans es van convertir en una de les aportacions més significatives en el panorama cultural d'aquella dècada. Romeu va revivificar les mostres més importants d'aquell teatre, a través d'una producció acurada, austera i impactant i tots els testimonis del moment ens transmeten una fonda commoció davant d'una espectacularitat desconeguda i impressionant. Naturalment, hi va col·laborar el grup artístic amb què va comptar Romeu. D'una banda, el Cor dels Antics Escolans de Montserrat, sota la batuta de Pere Pagès, amb qui jo encara he tingut la sort de treballar en el muntatge de peces del repertori litúrgic com les que va descobrir Romeu fa més de mig segle. I és que la música estava a la base de la teatralitat medieval, i la col·laboració d'eminentes musicòlegs com Montserrat Albet Vila o Miquel Querol Gavalda (ambdós de l'Institut Espanyol de Musicologia del CSIC) va ser decisiva per a l'èxit de l'empresa. En aquest context va participar també el conjunt *Ars Musicae*, sota la batuta d'Enric Gispert, amb intèrprets tan destacats en el futur com Jordi Savall, o l'agrupació *Aevum* de veus femenines, dirigides per Joan M. Aragonès. D'altra banda, Romeu va comptar amb un personatge clau, Manuel Cubeles i Soler (1920), fundador dels Esbarts Verdaguer (1947), de Sarrià (1954) i Marboleny (1983), amb un important rol artístic en l'ADB, que més endavant introduiria el teatre català a la TVE, i que als Cicles de Teatre Medieval va fer de director escènic i coreògraf. També va exercir de director d'escena el cofundador dels

Joglars, Antoni Font, mentre que Albert Boadella va fer d'actor en diversos espectacles, particularment al capdavant de la colla de diables —tots del grup «Els Joglars de la ADB»— de la *Representació de l'Assumpció*, un muntatge, per cert, que d'ençà 1980 s'ha reprès amb molta dignitat a La Selva del Camp. Els figurins eren de Francesc Albors i la luminotècnia d'Antoni Bachs Torné. Hi van participar també actors del grup de teatre lliure «Retablo» sota la batuta d'Antonio Andrada i l'Esbart Verdaguer dirigit per Salvador Mel·lo, autor de la sòbria Dansa Macabra que tancava la *Representació de la Mort*.

La iniciativa no tan sols va tenir un èxit inusitat, ans va constituir i difondre una estètica dramàtica particular, de la qual van heretar molts aspectes *Els Joglars*, l'EADAG o *Els Comediants*. I és que algunes de les solucions dramàtiques del teatre medieval, estaven sent adoptades pel teatre contemporani més innovador. Efectivament, la juxtaposició espacial, la simultaneïtat escènica, la comunicació directa entre actors i públic, la interpretació solemne i distanciada a les antípodes de la identificació stanislavskiana, o la presència del director en escena indicant les intervencions dels personatges i coordinant els efectes tècnics, elements característics de

l'espectacle medieval, eren motiu d'investigació i redescoberta per part de l'avantguarda escènica del moment (Bertolt Brecht, Tadeusz Kantor, Jerzy Grotowski, Living Theatre).

Aquesta experiència directa amb la pràctica escènica va contribuir en l'evolució del concepte teatral que va experimentar Romeu quan afirmava, sense embuts: «*Avui dia és bàsica la concepció del teatre com a fet total*». Una idea que, de retruc, va afaïçonar la seua aplicació historiogràfica, que li va permetre de connectar, de fet, amb les darreres disquisicions teòriques a l'entorn del fet dramàtic i que ha influït positivament en la recerca teatral dels que l'han seguit.

El 1969 va ser l'últim any de les prestigia-des representacions del Tinell, perquè Romeu va acceptar el repte d'ensenyar a la recent creada Universitat Autònoma, i les classes no li van resultar compatibles amb la continuació dels Cicles. L'últim muntatge del Cicle van ser les *Èglogas* de Juan del Encina, en el cinquè centenari del naixement de l'autor, un espectacle que justament ha reprès la companyia Nao d'Amores de Segovia dirigida per Ana Zamora, sens dubte la que millor ha muntat i munta els textos tardomedievals i del Renaixement hispànic, i que acudirà aquesta tardor a Igualada a representar el seu *Triunfo de Amor*, sobre les mateixes Èglogas de Encina.

Aquell mateix any, pel febrer, en ocasió del Dia del Museu, es va representar, fora de cicle, el *Misteri de santa Àgata* a la capella reial sota la seva advocació. És l'únic espectacle que Romeu no tenia documentat i em va encoratjar a esbrinar quan i amb qui s'havia fet. Gràcies a un àlbum de fotos que em va lliurar, un quadern verd que li havia enviat Pau Barceló com a record, n'hem reconstruït les condicions de la realització amb la col·laboració de Josep Anton Codina, llavors comentarista teatral de *Serra d'Or*, i d'Elisenda Sala, una de les actrius participants. El fil de la recerca ens el va donar la presència, obrint l'acte, de Frederic Udina Martorell, que era director de l'Arxiu Reial de Barcelona, el malanomenat ACA,

i que va explicar la circumstància d'aquesta escenificació en un article publicat a la *Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte*, que, com a director general dels Museus d'Art de la ciutat, també estava entre el públic.

De la resta d'espectacles, tant dels Cicles de Teatre Medieval com de la Passió, Romeu en va deixar una detallada descripció que, juntament amb una tria de les magnífiques fotografies de Pau Barceló, ha originat l'edició d'aquest llibre pòstum on es dóna fe de les circumstàncies que van concórrer en aquells singulars muntatges.

Només voldria evocar la representació de la *Consueta de Sant Jordi*, que es va escenificar el 1962 (II Cicle), amb la construcció d'un peculiar drac portat per quatre intèrprets degudament maquillats carrejant una estructura metàl·lica, o amb l'aparició d'un cavall contrafet a l'estil dels cavalls cotoners de la nostra tradició, però amb idèntic material de filferro que el drac. Doncs bé, dissabte passat aquesta peça es va posar en escena a la Catedral de Girona, en ocasió del 600 anys de la construcció de la seva immensa nau gòtica i com a un dels actes del Centenari Romeu, amb l'entrada d'un cavall de carn i ossos a l'interior del temple, ben menat per un expressiu sant Jordi, que deslliura la donzella d'un drac construït *ex professo* inspirat en un retaule gòtic del Museu d'Art de Girona, en un escenari emplaçat al davant del presbiteri i del cèlebre baldaquí de plata. Una iniciativa encomiable de recuperació que també s'ha produït a Cervera, que, per segon any consecutiu, ha posat en escena, dintre el temple de santa Maria, la Passió més antiga en català que es conserva en la seva integritat. L'escenificació, que també consta com un dels actes de l'Any Romeu, reproduceix amb gran rigor filològic la posada en escena medieval, situant el Paradís a l'est i l'infern a l'oest, amb una boca de Leviatan d'on surten els diablots en les seues intervencions, i emprant uns teixits molt orgànics en l'acurat vestuari, una luminotècnia no artificial i uns trucatges que recorden els de l'època tardomedieval.

Evidentment, tot aquell que s'interessi pel nostre teatre de la tradició que ha perviscut en les múltiples Passions, Davallaments i Pastorets, balls parlats, processons i festes del Corpus, i tantes altres mostres de l'espectacle popular, trobarà en els llibres de Romeu el desllorigador. Però també l'estudiós o el creador escènic que vulgui conèixer la virolada naturalesa del que va ser sens dubte el nostre veritable teatre clàssic, pot trobar en aquest llibre un nítid mirall d'aquell món i aquells temps d'enlluernadores pulsions.

FRANCESC MASSIP I BONET (Tortosa, 1958), doctor en Història de l'Art (1986) i en Filologia Catalana (1999), és Catedràtic d'Història del Teatre Català de la Universitat Rovira i Virgili (Tarragona). Crític literari i autor de diversos llibres sobre teatre medieval i les seves pervivències tradicionals, n'ha escenificat una colla de muntatges.

Teatre medieval en escena

Representacions de teatre medieval
i renaixentista (1961-1969)

Josep Romeu i Figueras